

Quo vadis, *Adonis aestivalis*?

(Věnováno památce významného floristy Vítka Grulichy)

Hlaváček letní rostlinou roku 2022

Česká botanická společnost zvolila pro rok 2022 rostlinou roku hlaváček letní (*Adonis aestivalis*). Rod hlaváček (*Adonis*) patří do čeledi pryskyřníkovitých a zahrnuje přes 30 druhů (doma je v Evropě, Asii a Severní Africe, ale zavlečen byl i do Severní Ameriky a Austrálie). Hlaváčky mohou být jak vytrvalé (např. domácí druh hlaváček jarní *Adonis vernalis*), tak i jednoleté, kterých je většina a kam patří i naše segetální (plevelné) druhy hlaváček letní a hlaváček plamenný (*A. flammea*). Vedle zmíněných zástupců rodu se u nás vzácně zplaňuje hlaváček roční (*Adonis annua*), který bývá pěstován jako letnička.

Hlaváček letní se řadí mezi archeofyty, tedy zdomácnělé druhy, které se na naše území dostaly už před začátkem novověku. Předpokládáme, že se v oblasti střední Evropy vyskytuje od doby bronzové, tj. již čtyři tisíce let. Jako jednoletka obvykle klíčí na jaře, ale za příznivých klimatických podmínek (vlhký a teplý podzim, mírná zima) se může chovat i jako ozim. To je pak až půl metru vysoký a bohatě kvete. Semena klíčí poměrně ochotně, část z nich však může přejít do dormantního (spícího) stavu a vyklíčí až po několika desítkách let. V půdě si tak vytváří tzv. semennou banku pro případnou obnovu populace po skončení nepříznivého období.

Hlaváček letní patřil v minulosti mezi běžné polní plevely prakticky ve všech teplejších

oblastech České republiky na bazických půdách (například v Českém krasu, Polabí, na Slánsku či v Českém středohoří, dále pak na jižní a střední Moravě), na bazických horninách se vyskytoval i v mezofytiku (například v podhůří Šumavy, v oblasti Sušicko-horažďovických vápenců nebo v Doupovských horách). Hlaváček výrazně ustoupil v šedesátých až osmdesátých letech 20. století kvůli intenzifikaci zemědělství a především kvůli používání herbicidů i na okrajích polí. Zároveň bylo upuštěno od obdělávání málo produktivních polí na prudších, nezřídka kamenitých svazích, což byla místa s koncentrovanějším výskytem vzácnějších druhů polních plevelů. Poměrně krátké období renesance prožil hlaváček letní (a s ním i další druhy zemědělské krajiny) v následujících

Hlaváčkem zarostlé pole v Českém středohoří.

.....
Foto M. Štefánek

Pastva a hlaváček letní v Českém krasu.

.....
Foto J. Prach

Květ hlaváčku letního. ▶

.....
Foto B. Čepelová,
CC BY 3.0 CZ

hlaváček letní (*Adonis aestivalis* L.)

Květy cihlově červené, korunní lístky širší (jejich okraje se mohou dotýkat, případně překrývat) kališní lístky zcela lysé, přitisklé ke korunním lístkům.

hlaváček letní (*Adonis aestivalis* L.)

Žlutokvětá forma se ojediněle vyskytuje i v přírodě.

Květ hlaváčku
plamenného. ▶

.....
Foto M. Štefánek,
CC BY 3.0 CZ

hlaváček plamenný (*Adonis flammea* L.)

Barva květu jasně červená, korunní lístky užší (jejich okraje se zpravidla nedotýkají), kališní lístky s dlouhými chlupy, přitisklé ke korunním lístkům.

hlaváček roční (*Adonis annua* L.)

Barva květu tmavě červená; korunní lístky širší (jejich okraje se mohou dotýkat, případně překrývat); kališní lístky na první pohled lysé, odstálé od korunních lístků a také tmavší než u předchozích druhů.

Květ hlaváčku ročního. ▶▶

.....
Foto K. Ziarek,
CC BY-SA 4.0, převzato
z Wikimedia Commons.

Michal Štefánek
vystudoval geobotaniku
na Přírodovědecké fakultě
UK. Polní plevely jsou jeho
srdeční záležitostí, kterým
se sice sporadicky, ale
zato dlouhodobě věnuje.
Ve volném čase se kromě
rodiny, budování skalky na
zahradě a sbírání minerálů
věnuje zachraňování
drobných ploch xerothermních
trávníků v intenzivní
zemědělské krajině
severozápadně od Prahy. Je
vědeckým tajemníkem České
botanické společnosti.

.....
Foto L. Pivoňková

devadesátých letech, což zřetelně souviselo se změnami ve struktuře zemědělství a obnovou soukromého hospodaření. To ovšem nemělo příliš dlouhé trvání. Z ekonomických důvodů mnoho soukromých zemědělců svou činnost utlumilo (resp. upustilo od méně výnosných způsobů rostlinné výroby) a vhodných stanovišť pro hlaváček letní opět ubylo. A nejen pro něj, podobný osud mají celá plevelová společenstva, která se formovala už od dob prvních zemědělců. Na polích se potkávaly druhy donesené spolu s osivem z různých koutů Eurasie, přizpůsobily se podmínkám tehdejšího hospodaření a vytvořily svébytnou vegetaci, kterou dnes označujeme termínem segetální (z latinského *seges* = obilí).

I přes to, že bude primární funkcí zemědělské krajiny vždy produkce potravin a dalších komodit, měl by zde zůstat nějaký prostor pro druhy, které, ač jsou pleveli, jsou dnes vzácné. Jejich ochrana je jednoduchá i složitá zároveň. Potřebují obdělávaná místa, tedy pole. Což zní sice jednoduše, ale má to jedno velké ale. Jejich

výskyt bývá důsledně limitován opakovanou a intenzivní aplikací herbicidů na pole a leckdy bývá poškozena i sousední přilehlá vegetace mimo pole, kde se např. hlaváček letní také vyskytuje. Jistou nadějí tedy skýtá rostlinná výroba ekologicky hospodařících zemědělců, při které je frekvence a intenzita aplikací herbicidů výrazně nižší. Další možností, jak zachovat hlaváček letní a další plevely pro budoucí generace, je individuální dohoda s vlastníky/nájemci polí o nižší intenzitě hospodaření v okrajových částech polí, zejména v místech, která jsou na kontaktu se zvláště chráněným územím. Tuto dohodu a ochotu zemědělců je ovšem nutné podpořit i vhodnými dotacemi. V úhorech a teplomilných trávnících s přítomností hlaváčku letního je nezbytné občas narušovat zapojený travní drn (přeoráním, zvláčením), protože plevely jsou druhy obecně konkurenčně slabé vytlačované záhy vytrvalými rostlinami. Toto do jisté míry v současnosti nahrazuje volně žijící zvěř. Vhodným náhradním biotopem jsou

Porost hlaváčku letního.

Foto M. Štefánek

◀◀ Žlutokvětá forma hlaváčku letního.

Foto B. Čepelová

◀ Druhově bohatý okraj pole v Českém krasu.

Foto M. Štefánek

◀◀ Hlaváček letní v Českém krasu.

Foto M. Štefánek

i lomy a nezřídka i výsypky, pokud ovšem nejsou zcela technicky rekultivovány.

Vhodný potenciál pro ochranu *ex-situ* skýtají i botanické zahrady či skanzeny a muzea v přírodě s expozicemi „historického“ zemědělství. Hlaváček letní a další vzácné plevely jsou relativně snadno kultivatelné, i proto bývají součástí letničkových směsí, po hříchu ovšem v různých zahradních kultivarech (například plnokvěté rostliny).

Na lokalitách s hlaváčkem potkáme nezřídka další, mnohem vzácnější segetální druhy – např. hořinku východní, svízel trojrohý, prorostlík okrouhlolistý, oba úporky – úporek pochybný i hrálovitý, černuchu rolní či dejvorec

straškovitý. Hlaváček lze v naší krajině stále ještě občas potkat. Zároveň jde o druh v době květu dosti nápadný a snadno poznatelný, při troše znalostí jej prakticky nejde zaměnit s jiným druhem. Hlaváček letní se tak stal vlajkovým druhem polních plevelů. Vzhůru do jeho hledání...

Mgr. Michal Štefánek¹ & Mgr. Hana Jeřábková²

¹ Herbářové sbírky UK a katedra botaniky
Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy

² Agentura ochrany přírody a krajiny ČR
michal.stefanek@natur.cuni.cz, hana-jerabkova@post.cz

Hana Jeřábková vystudovala botaniku na Univerzitě Karlově. Pracuje ve státní ochraně přírody, je aktivní členkou České botanické společnosti. Ve volném čase se spolupodílí na aktivitách zaměřených na rozvíjení zájmu o biologii u mladé generace.